

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ  
РИЛСКИ” – БЛАГОЕВГРАД  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КАТЕДРА „СОЦИОЛОГИЯ”**

---

**АВТОРЕФЕРАТ**

**на дисертационен труд за получаване на научна  
и образователна степен „Доктор” по специалност  
„Социология”, направление 3.1**

**на МАРИО ПЕТРОВ МАРИНОВ**

**на тема:**

**НОВИ РЕЛИГИОЗНИ ДВИЖЕНИЯ В  
БЪЛГАРИЯ**

**научен ръководител:  
проф. д ф н ГЕОРГИ ФОТЕВ**

**БЛАГОЕВГРАД  
2013**



Защитата на дисертационния труд ще се проведе на  
29. 11. 2013 г. от 13.00 ч. в ЮЗУ „Неофит Рилски“, УК 1,  
зала 412, ул. „Иван Михайлов“ № 66, 2700 Благоевград

Научното жури е в състав:

Доц. д-р Мария Серафимова  
Доц. д-р Владимир Дулов  
Проф. д.ф.н. Георги Фотев – външен  
Доц. д-р Стефан Е. Николов – външен  
Доц. д-р Антоний Гълъбов – външен

Резерви:

Проф. д.н. Валентина Миленкова  
Доц. д-р Иван Евтимов - външен

Материалите по защитата са на разположение за  
интересуващите се в ЮЗУ „Неофит Рилски“, УК 1, каб.  
349, ул. „Иван Михайлов“ № 66, 2700 Благоевград

# СЪДЪРЖАНИЕ

## ПРЕДГОВОР

### ГЛАВА I: СОЦИОЛОГИЧЕСКА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ НА НОВИТЕ РЕЛИГИОЗНИ ДВИЖЕНИЯ

1. Теоретични модели: сравнителен анализ
2. Класификация и типологизация
3. Подходи и методи на изследване

### ГЛАВА II: ПРОБЛЕМЪТ ЗА СЕМЕЙСТВОТО В ОБЕДИНИТЕЛНОТО ДВИЖЕНИЕ И ДРУГИ НОВИ РЕЛИГИОЗНИ ДВИЖЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ

1. Новите религиозни движения в контекста на съвременното българско общество
2. Проблематиката за семейството в новите религиозни движения
3. Сравнително изследване на Обединителната църква в България и Великобритания
4. Въпроси на брака и семейството в Обединителната църква
5. Наблюдавани индикатори при изследването на Обединителната църква през 1990 г.

### ГЛАВА III: БИЗНЕСЪТ И НОВИТЕ РЕЛИГИОЗНИ ДВИЖЕНИЯ: КВАЗИРЕЛИГИОЗНИ КОРПОРАЦИИ. СЛУЧАЯТ „АКВАСОРС”

1. Публичен образ на връзките между новите религиозни движения и бизнеса
2. Бизнес макросреда
3. Бизнес практики

## ГЛАВА IV: НОВИ РЕЛИГИОЗНИ ДВИЖЕНИЯ: ТИПОВЕ СОЦИАЛНО КОНСТРУИРАНЕ

1. Типове социално конструиране
2. Предимства на социологическата перспектива

### ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ПРИЛОЖЕНИЕ 1: Това, което особено ме интересува е как хората се справят с несбъдването на пророчествата (интервю с проф. Айлийн Баркър)

ПРИЛОЖЕНИЕ 2: Интервю с Катрин Николова от „Семейството” („Децата на Бога”), 3.VIII.1994 г.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3: Гид-въпросник за интервюери на Националната християнска конференция, София, 13 - 17 май 1997 г.

ПРИЛОЖЕНИЕ 4: Интервюта, проведени на Националната християнска конференция, 13 - 17 май 1997 г., София, НДК

### БЕЛЕЖКИ

### БИБЛИОГРАФИЯ

### ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

### САМООЦЕНКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Настоящият труд има за цел да разгледа един не толкова видим за социологически невъоръженото око социален феномен: новите религиозни движения в България през периода 1990–2008 г. И макар, както ще стане ясно по-нататък, много от въпросните движения са се зародили или дори установили в тази страна по-рано, **целта на анализа е да покаже, че новите религиозни движения (НРД) не са чужда инвазия, а са логически възникнал феномен, който се вписва в българската социална реалност от периода 1990 – 2008 г.**

Като се подчертава, че няма универсално определение, се имат предвид движения, станали видими в настоящата си форма в развитите западни общества след Втората световна война.

**Основен проблем на дисертацията са връзките на зависимост между новите религиозни движения в България и по-общите проблеми в развитието на българското общество през 1990 – 2008 г., които обосновават необходимостта от социологически подход при изследването на нови религиозни движения.**

**Главните подпроблеми на дисертационния труд са връзките на зависимост на някои нови религиозни движения с основни социални сфери.**

В изследователска работа по дисертацията през периода 1990-2008 г. са открити зависимости на новите религиозни движения в България с две главни сфери: семейството и бизнеса. Тук има двустранно взаимодействие: от една страна това са двете сфери, където има най-много социални проблеми свързани с НРД. Но, от друга страна, това са двете сфери, чрез взаимодействието с които, НРД могат да се осмислят като

социологически проблем – като проблем не само на обществото, но и на социологията като наука.

**Целта на дисертационния труд е да даде социологическо обяснение на новите религиозни движения в България и да покаже предимствата на социологическия подход пред останалите възможни подходи.**

**Задачите на дисертационния труд са:**

- да се очертае разпространението на нови религиозни движения сред определени социални групи;
- да се проследи динамиката на разпространението, намирането на ниши, задържането или спада на определени религиозни движения;
- да се проследят лични жизнени траектории и как те се повлияват от срещата и обвързването на определени личности с някои нови религиозни движения;
- да се отграничат различните социални актори, които имат отношение към новите религиозни движения в България и кои са интересите, които предполагат определени социални конструкции на реалността за новите религиозни движения.

Методите за постигане на поставените цели са от познавателния диапазон на социологията на религията. На теоретично равнище използваните методи са идеалнотипически подход, анализ на текстове и сравнение.

Емпиричните методи, използвани в изследванията за дисертацията са главно качествени изследователски методи: наблюдение с участие, дълбочинни интервюта, контент анализ, фокус групи, анализ на фотографии и др.

**Докторската теза е че съществува зависимост между различните фази на развитие на българското общество през периода 1990 – 2008 г. и присъствието на определени типове нови религиозни движения според**

**отношението им към света, описани в класификацията на Рой Уолис (Wallis 1984), в различните фази.**

В началото на 90-те години на 20 век – период на отрицание на близкото минало – в публичния дискурс има по-засилено присъствие на „нови религиозни движения отричащи света” – Обединителната църква (понастоящем Обединително движение), Международното общество за Кришна съзнание и „Семейството” (бивши „Деца на Бога”). Този тип нови религиозни движения бележи спад в общественото си присъствие след 1990 г.

В средата на 90-те години са най-трудните години от икономическа гледна точка и има благоприятна почва за развитие на „нови религиозни движения приспособяващи се към света” – главно неопетдесятни групи.

Третият тип нови религиозни движения според класификацията на Уолис – „нови религиозни движения утвърждаващи света” е все още непопулярен в България от гледна точка на разпространение, но има индикации за появата им в обществото при наличие на икономически подем и след влизането на България в Европейския съюз.

**Структурата на дисертационния труд е следната.**

**В първа глава** се прави социологическа концептуализация на новите религиозни движения.

**Във втора глава** се разглежда проблема за семейството в конкретния случай на Обединителното движение и възможността за изучаването му в други нови религиозни движения.

**В трета глава** се прави връзка с втората главна сфера: бизнесът.

**Четвърта глава** проблематизира НРД не само като социален проблем, а като проблем на социологията и разглежда типовете социално конструиране.

През годините от периода 1990-2008 г. е извършено голямо количество емпирична работа в много на брой

НРД. Целта на настоящия труд е да даде логическо обяснение за значението на НРД за социологията и за мястото им в българското общество през въпросния период.

Настоящият труд не е изчерпателен за всички НРД в България.

Изходна теоретична постановка на дисертацията е най-разпространената теза в социологията на религията - секуларизационната теза, независимо от факта, че понастоящем има много съображения за изместването на секуларизационната теза като основна теза в социологията на религията.

Съображенията се основават на конкретни наблюдения в България през периода 1990 – 2008 г. и се основават на изследвания на нови религиозни движения. Има големи неразбирателства за значението на секуларизацията. В теологичните среди тя бива свеждана до дехристиянизация и се разглежда като негативно явление.

В социологията на религията секуларизацията се разглежда като процес тясно свързан с модернизацията. С развитието на обществата става „разомагьосване на света” (Макс Вебер) и институционализираната религия има все по-малка роля като основна всеобгръщаща сфера на обществото, от която зависят всички останали сфери.

Можем да приемем дефиницията на Брайън Уилсън, според когото секуларизацията е „процес при който религиозното мислене, практики и институции губят социално значение” (Wilson 1966: xiv).

Новите религиозни движения, според Брайън Уилсън, са потвърждение на секуларизационната теза, защото те предлагат нови културни начини за връзка между индивида и религиозната общност, които не са заимствани от традиционните религии, а са по-скоро

следствие на процеса на *социетализация*: в модерното общество има все по-голяма обобщественост на социалните процеси, за разлика от предишните епохи, когато религията е играла много по-интегративна роля в малката общност.

Разглеждат се мисловните схеми на Огюст Конт, Карл Маркс, Зигмунд Фройд, Карл Густав Юнг, Емил Дюркем и Макс Вебер и триумфа на секуларизационната теза в социологията на религията: намаляване на социалната значимост на религиозното мислене, практики и институции.

Разглеждат се социологическите опити за класификация на религиозните движения на Макс Вебер, Рой Уолис, Гордън Мелтън, Родни Старк и Уилиъм Симс Бейнбридж.

От социологическа гледна точка най-разработена е класификацията на Рой Уолис (Wallis 1984). Според него, има три типа НРД според отношението им към света:

1. „Нови религиозни движения отричащи света” – Обединителната църква (понастоящем Обединително движение), Международното общество за Кришна съзнание и „Семейството” (бивши „Деца на Бога”).

2. „Нови религиозни движения приспособяващи се към света” – главно неопетдесятни групи.

3. „Нови религиозни движения утвърждаващи света” – Трансцендентална медитация, Семинари Ерхард, Църква на Сциентологията и др.

Методите за постигане на поставените цели са от познавателния диапазон на социологията на религията. На теоретично равнище използваните методи са идеалнотипически подход, анализ на текстове и сравнение.

Емпиричните методи използвани в изследванията за дисертацията са главно качествени изследователски методи: наблюдение с участие, дълбочинни интервюта,

контент анализ, фокус групи, анализ на фотографии и др.

Необходимо да се опознае едно ново религиозно движение отвътре без да сме зависими от неговите ценности и след това да приложим „разбирането” си за него към други НРД. В случая се разглежда изследването на Обединителната църква (сега Обединително движение) в България и Великобритания от 1990 г.

Разглеждам наблюдението с участие като качествен метод за социални изследвания и връзката между процесите на участие и на наблюдение в този метод. Конкретните му предимства и недостатъци са дискутирани в контекста на собствен опит – изследване на Обединителната църква във Великобритания и България от 1990 г.

„Теоретичните социални роли на терена” са:

1. Пълен участник;
2. Участник-като-наблюдател;
3. Наблюдател-като-участник;
4. Пълен наблюдател.

След промените от 1989 г. в България се появиха много социални предпоставки за разпространение на нови религиозни движения. Българското общество има свои собствени богати традиции и исторически опит.

Преходът към нов тип общество доведе до определени промени в публичния живот и главните му характеристики. Една такава главна характеристика е дезинтеграцията на ценностната система. Предишният режим беше установил определени правила за функциониране на обществото, които вече не бяха приложими. В новите условия това беше невъзможно и главният начин за запазване на реда в обществото стана неефикасен. Доминиралата идеология се провали, но нищо

ново не я замени. От тази гледна точка, атеизмът, наложен официално от предишния режим, беше солидна основа за дезинтеграцията на ценностите.

Друга характерна черта на новото общество беше проблемът за наличието на свободен избор и невъзможността за неговата реализация. Този проблем е особено характерен за младежта, която нямаше модел за поведение в новия социално-политически ред и това създаде много социални проблеми.

Възстановяването на много основни религиозни права доведе много хора в църквите, но това съвсем не беше индикатор за религиозна съпричастност. Все пак, духовността получи ново развитие. Като специфични черти на българската ситуация могат да бъдат отбелязани мирното съжителство на различни религии и компромисите с властта на най-голямата и традиционна религиозна общност в страната - Българската православна църква.

Кой може да привлече младежта? Това е един възможен аргумент за обяснение на разпространението на новите религиозни движения и опитите им да спечелят влияние. Духовността е за тях сфера на борба за влияние сред определени социални общности.

Религиозните различия започнаха да се разглеждат като ново основно разделение в нестабилните общества от този район на света.

Вътрешните проблеми на Българската православна църква й пречат да излезе с обосновано становище за НРД. Много бивши членове на НРД, разочаровани от преживяванията си вътре в НРД, се опитват да намерят утеха в православно християнство.

Въпросите на брака и семейството в НРД са главна сфера на социални конфликти, свързани с НРД.

Религиозните институции, включващи НРД могат да се разглеждат като посреднически структури между индивида и обществото, които намаляват относителното влияние на семейството помежду им.

Проблемът, който възниква от идеите за посредническите структури, е да се разгледа кризата на съвременното семейство като посредник между индивида и обществото. От друга страна, същата криза се забелязва и в случая на традиционната църква.

Отговор на въпроса за общото между тези две кризи може да бъде даден, поне частично, от разглеждането на тези две социални явления като посреднически структури.

Друг проблем, който възниква от тази дискусия, е за съвременния индивид и възможността за избор. В дисертацията се разглежда проблема за избора на брачен партньор в отделния случай на Обединителната църква (муунистите) с някои емпирични показатели.

Описва се авторско изследване на Обединителното движение в България и Великобритания като се изброяват индикатори, по които се прави сравнение.

В България има повече жени в новоустановената муунистка общност, отколкото във Великобритания.

Дава се последователно описание на отделните фази на изследването. Първата фаза на наблюдението с участие е в ролята на „наблюдател-като-участник”.

Проблемът за „благословените двойки” се появява като концепция и се създават хипотези за по-нататъшни изследвания.

Дефинирана е изследователска стратегия, която да включва срещи със социолози, разговори с тях за предишни изследвания на муунистите, получаване на статистики на църквата за бракове, раждания и разводи между „благословените двойки”, изработване на въпросник и пускането му между муунистите. Но нито

една от запланиваните дейности не е възможна, най-вече установяването на контакти със социолози.

В позицията на „пълнен участник” се прави всичко точно така, както го правят муунистите, подчинено на техните ценности и норми на живот. Ключовата позиция на преводач дава достъп до много частни разговори. Води се дневник. Предприемат се неструктурирани интервюта. Появява се „стрес от работата на терен” - „синдром на дисадаптация”. Елиминира се „вътрешната гледна точка”.

Следващата фаза е в ролята на „участник-като-наблюдател”. Тук се забелязва трудността да се обясни ситуацията на външни лица – много важен момент при наблюдението с участие, свързан с проблема за намиране на доказателства за съжденията. Как да се докаже неутралността?

В последната фаза – на „пълнен наблюдател” е време за слагане информацията в ред и връщане към предишни занимания.

Проблемите на професионалната етика в наблюдението с участие зависят от типа изследване – скрито или открито. Моралната страна е дали се играе роля на вярващ или не. Няма проблем за отговорност за изследването и притежаване на информацията. Проблем е невъзможността да се публикуват имена и лични характеристики. Трудно е да се разкриват такива неща пред общата публика поради етични съображения.

Авторът е свободен от тенденцията да прилага готови концепции и да се опитва да "впише" социалната реалност в техните рамки – проблем, възлов в наблюдението с участие. Предварителна хипотеза, че движението не е достатъчно изследвано, се оказва невярна.

Църквата е основната организация в "Обединителното движение", което обединява много граждански организации, основани върху приемането на

"Божественият принцип" – главната теологична доктрина на движението. Членовете на църквата са известни като "муунисти". Разнообразието от студентски, спортни, бизнес и други организации, движени от муунистите, се използват за набирање на нови членове.

Периодът на изследване, може да се характеризира като муунисткото "нашествие" в Източна Европа – когато те се опитват да създадат нова зона на влияние в страни, където много малко са чували за тях, след слабото им представяне на Запад.

НРД се изучават от социолози на религията, но подходът е много по-различен от този към традиционните религии. Може да се разграничат западни и източноевропейски подходи към проблема. Със съжаление трябва да отбележа, че има твърде малко опит в изучаването на НРД в Източна Европа.

Изучаването им в България с количествени методи днес е трудно. Западните учени (особено Брайън Уилсън и Айлийн Баркър) наблягат на откритите методи. За това има определени силни аргументи, като моралната страна на изследванията и престижа на социалния изследовател.

Недостатъците при използване на скрито наблюдение са, че скритите наблюдатели биват асоциирани с изследваните групи; има проблеми с публикуването на данни.

Наблюдението покрива муунистки общности главно в България и Великобритания, но наблюдения са извършени също във Франция и бивша Чехословакия. В рамките на движението са наблюдавани хора от шест континента.

Има някои основни различия между последователите на муунистите в България и Великобритания от гледна точка на разпределението по пол, което се наблюдава и в други изследвания.

Друга разлика между британските и българските последователи е по социалностратификационен признак. Повечето българи са студенти, научни работници, учители и представители на работническата класа. Между студентите най-голям брой са студенти по икономика. Повечето британски мисионери са от работническата или от ниската средна класа.

В тази ситуация много голямо внимание трябва да се отдели на преодоляването на проблема *"going native"*. Процесът на разбиране на изследвания обект "отвътре" без "срастване" с него е важен.

Въпросите на брака и семейството в Обединителната църква също са породили интерес и са били изследвани. Идеята за "благословията" чрез масови сватби на последователите на Муун е една от централните характерни черти на движението. "Благословията" е начин на освобождаване на семейството от посреднически функции между индивида и обществото. В този конкретен случай "обществото" съвпада с движението. Всъщност, муунистите са "семейства-вътре-в-едно-семейство". Семантичен израз на това може да се наблюдава в специфичния език в движението.

**В изследването между "външните" индикатори са наблюдавани:**

1. Жилищната площ на центровете, където живеят "благословените двойки".
2. Степен на зависимост от общността на движението.
3. Колко често съпрузите живеят заедно и как това се контролира от ръководителите на движението.
4. Йерархията в структурите на движението и нейния ефект върху благосъстоянието на двойката.
5. Степен на сплотеност в семейството.
6. Отглеждане, възпитание и образование на децата.

7. Характер на работата.
8. Семейният бюджет.
9. Ефект на расовата, етническа и национална принадлежност върху семейните отношения.
10. Миграционното поведение в движението.

**"Вътрешните" индикатори отразяват личните гледни точки на отделните индивиди:**

1. Нагласи към "благословията" като явление.
2. Удовлетвореност от брака.
3. Възможности за комуникация с други хора.

Причината да се обръща особено внимание в описанието на изследването на Обединителната църква, е защото това е едно от НРД в България, свързано с появилите се конфликти между НРД и по-голямото общество.

В резюме основните изводи за възможността да се изучава връзката между НРД и семейството чрез идеята за посредническите структури са следните:

Има различни измерения и нива на анализ при изучаването на социалните явления. Посредническите структури са възможен начин на интерпретация на явления, ставащи между индивида и обществото. Те кореспондират директно с ролята на семейството като посредник между индивида и обществото и се опитват да изместят относителното му влияние.

В този смисъл НРД може също да се появят като посреднически структури, изместващи относителното влияние на семейството. Това може да стане по различни начини и форми. НРД с определено отношение към семейството, брака и проблемите на пола е логично проявление на процеса на опосредяване, който става чрез разнообразие от функции и дейности.

Същото е вярно за Обединителната църква и конкретната ѝ поява в България в периода на преход от един тип общество към друг, който също се характеризира с преход от един към друг тип доминиращи посреднически структури в обществото.

Предварителната хипотеза, че въпросите на брака и семейството са от ключово значение за обяснението на това НРД като социално явление се оправдава.

В световен мащаб изследването на квазирелигиозните корпорации (КРК) е твърде оскъдно и заема много малка част от литературата по социология на религията. По-голямата част от достъпните материали за КРК са съобщения в медиите в САЩ и Великобритания. Това, което прави впечатление в съобщенията от западните медии е стремежът към сензации и изразеното оценъчно отношение. Този проблем напомня отразяването на тематиката за новите религиозни движения изобщо. Недостатъчната информация за КРК изобщо се трансформира в липса на каквато и да е информация в световен мащаб за АкваСорс.

АкваСорс представлява интерес за нас не само поради пълната липса на информация, но и защото със социологическото изследване на “случая АкваСорс” могат да се изяснят взаимовръзките между религия и бизнес, духовност и здраве, мулти-левъл маркетинг и формиране на мрежи, както и спецификата на техните вярвания, базирани на Ню Ейдж.

АкваСорс е създадена като фирма във Великобритания. Дейността на АкваСорс е свързана с разпространение на продукти от синьо-зелени водорасли от езерото Клатат, щата Орегон, САЩ.

Проведените наблюдения показват, че съществува тенденция за разрастване на дистрибуторските мрежи, но

точният брой на ангажираните с дейността на АкваСорс е непостоянна величина. Причина за това е регистрираното течение сред присъстващите на сбирките.

Участието в сбирките е сърцевината на социалния живот на дистрибуторите на АкваСорс - там те обменят необходимите им продукти, пари, информация, създават нови контакти, правят си взаимни консултации, привличат нови клиенти. Според честотата на присъствие на тези сбирки може да се съди не само за количествените измерения на ангажираните с АкваСорс, но и за тяхната лична въвлеченост и участие в дейността на корпорацията.

Като резултат от наблюденията може да се заяви, че се прави завишаване с цел да се привлекат нови дистрибутори, като се представи корпорацията като бързо развиваща се, стабилна и преуспяваща.

България е втората страна, в която АкваСорс развива дейност, след Великобритания, която покрива и Ирландия.

АкваСорс се опитва да разпространи бизнеса си и в други страни. Разширяването на АкваСорс по света предвижда създаването на местни фирми с местни партньори, които познават добре своите пазари. Фирмата се интересува и от пазарите в Централна и Източна Европа. България е подходяща страна за започване и развитие дейността на АкваСорс и други КРК, защото в нея пазарът все още не е пренаситен със стоки и услуги.

Системата от вярвания на АкваСорс не е експлицитно заявена и определено е невидима за всекидневното съзнание.

Една от основните характеристики на АкваСорс като квазирелигиозна корпорация е, че аквасорсите възприемат себе си като “носители на здраве и благополучие за всички хора по Земята”. Те вярват, че хората на които могат да помогнат са вече определени и

чакат да отидат при тях. За тях продуктите им са средство за постигане на съвършенство - физическо, психическо, духовно и не на последно място - материално. Идеята е, че чрез водораслите физически се пречиства тялото, подобрява се работата на мозъка и психиката като цяло. Допълнителната енергия, която дават водораслите, позволява на човек да се справи със здравословните си проблеми, повишава креативността и подобрява като цяло качеството на живот. Раждането на повече здрави деца ще доведе постепенно до създаването на нова раса на “здравите хора”. След пречистване на тялото и духа човек постига по-висока степен на святост.

По време на наблюдения на сбирките се споменава за Ерата на Водолея и за фондацията “Финдхорн”. Това ни дава основания да видим връзката между АкваСорс и движенията Ню Ейдж. Идеите на Ню Ейдж се възприемат откъм практическата им полза за бизнеса. Ерата на Водолея е ера на благоденствието; човек трябва да получава, да използва всичко, което му се дава, за неговото здраве и материално благополучие.

Особено място в бизнес обучението в АкваСорс има методът Силва. Произведенията на Хосе Силва се цитират като авторитетни текстове, на тях са основани основните им методи на работа. Като допълнителни четива се препоръчват книги на Дейл Карнеги, Морган Пек, Йозеф Кришнер, Наполеон Хил.

АкваСорс използва медитативни техники за обучение на дистрибуторите. Акцентираща се на вярата в себе си, вярата в успеха.

Отношението между бизнес и религия е най-видимо в подобен род връзки. Те могат да бъдат открити в принципите на организиране на работата в корпорацията. Съвкупността от вярвания на КРК трудно може да се нарече “религия” в собствения смисъл на думата.

Аквасорсите считат собствената си дейност за промоция и продажба на здраве и финансово благополучие.

Специфичното в проявата на АкваСорс е връзката между бизнес и здраве. Приемането на АкваСорс е не само въпрос на приемане на вид бизнес, но и приемане на определена система от вяръвания, която произвежда определен стил на живот и въввлеченост в общността на мрежата. Значимостта на системата от вяръвания за дистрибуторите е в промоцията на нов здравословен начин на живот и издигане на финансовите стандарти.

Начинът на привличане на нови дистрибутори в мрежата е важен, тъй като той отразява цялостните отношения с по-голямото общество. Доколко групата е затворена в себе си, или създава откритост към други членове на обществото е свързано с споделяне на здравето като проблем и като ценност. Тук идва връзката между здраве и бизнес. Реториката на АкваСорс е насочена към промоция на здраве с цел привличане на нови дистрибутори. Но всъщност за тези, които вече са привлечени в системата, АкваСорс е много повече бизнес, отколкото промоция на здраве.

Новите дистрибутори са привлечени или чрез възможността за справяне с лични или на членове на семействата им здравословни проблеми, или от възможността за повишаване на допълнителните им доходи. Първоначалното твърдение е, че работата в мрежата няма да е пречка за основното занимание на новите дистрибутори. Но с напредването нагоре в йерархията на мрежата, новият дистрибутор става зает изцяло с бизнеса на АкваСорс и това става неговият основен източник на доходи. Следователно, за тези, които достигат най-високите нива на мрежата, бизнесът в АкваСорс става тяхно основно занимание.

В сравнение с други квазирелигиозни корпорации в България, като Хербалайф и Амуей, АкваСорс също като тях привлича повече жени , т.е. има сходни резултати по признака пол.

Но по признака образование има разлика: АкваСорс привлича по-интелигентни и по-добре образовани хора, които са по-склонни да приемат здравето като ценност. Едно от условията, които благоприятстват разпространението на АкваСорс в България, е лошото състояние на системата на здравеопазването в страната. АкваСорс привлича много дистрибутори с медицинско образование и хора, които се интересуват от хомеопатия.

Друга причина за експанзията на АкваСорс са специфичните изисквания за реклама в тяхната стратегия. Продуктите не са масово рекламирани. Човек може да чуе за тях по-скоро чрез семейството си, от близки, приятели или колеги.

Разглеждат се различните видове социални конструкции на реалността за новите религиозни движения (НРД) в България, изведени след наблюдения както на нови религиозни движения, така и на различните социални актьори, които имат отношение към проблематиката.

За НРД е характерно, че предлагат вторична конструкция на собствената си първична реалност на вниманието на обществото. Предимството им е, че контролират входа и изхода за информацията относно себе си и имат възможност за селективност при допускане на външни наблюдатели.

На Запад се различават две поколения вярващи, като първото е по-радикално и в по-голям конфликт с останалата част от обществото, а второто поколение е по-улегнало.

В България все още има само първо поколение и това е една от причините за по-яркото проявление на

конфликтите между НРД и по-голямата част от обществото. Без претенции за представителност на данните, в много случаи за последователите на НРД в България е характерна предишна необвързаност и незапознатост с традиционните религии; сред тях има бивши комсомолци, младежи с лидерски амбиции, възпитаници на езикови училища. Често са негативно настроени към медиите, които ги представят в силно отрицателна светлина.

За разлика от тях, НРД наблягат на положителната страна на собствените си практики и на отрицателните страни на движенията-конкуренти. Това, което за външния наблюдател е отрицателно, за тях се обяснява като необходимост.

За много НРД е характерно биполярно мислене в схеми като: божествено - сатанинско, преди - сега, ние - външният свят (движението и всички останали), добро - зло и др.

За медиите е характерно, че основна ценност в тяхната работа по отношение на НРД са сензацийта и печалбата и това, че разглеждат читателя като клиент. Има много примери за описана невярна информация не само в България.

За представителите на държавната администрация, занимаващи се с проблеми на религиозните общности, е характерен стремежът за доказване на необходимостта от тяхната работа и мястото, което заемат в йерархията.

За правозащитниците, имащи отношение към НРД, е характерно придържането към международните стандарти в защита на човешките права, като при това понякога е възможно прилагане на общи схеми, не винаги приложими в конкретни казуси с отделни движения.

Основен пункт, по който конструкцията на реалността на правозащитника се различава от тази на

социолога на религията, е идеологическата и ценностна натовареност на практическата правозащитна дейност, ориентирана към утвърждаване на либералните ценности.

Твърде интересна, а и важна е гледната точка на традиционните религии към НРД. За БПЦ е трудно да се откъсне от вътрешните си проблеми и да подготви обосновано становище с конкретизирани концепции за отношението ѝ към НРД. Определено е налице отрицателно отношение на традиционните религии към НРД, които взаимно се конкурират за привличани на последователи. Традиционно недобрите отношения, например, между Обединителната църква и евангелистките деноминации намират своята реализация и в България.

Своеобразно допълнение към НРД са антикултистките движения (АКД). В България до момента няма организирано типично АКД, въпреки че моменти характерни за идеологията на антикултизма, се наблюдават в изявите на държавната администрация, някои комитети на родители на членове на НРД, националистите.

За АКД е характерно същото биполярно мислене като при НРД, но с обратен знак – за тях всичко, свързано с НРД е сатанинско и срещу него трябва да се води борба.

Една от крайностите в практиката на АКД е насилственото депрограмиране (Barker 1991-b) – практика, довела до много по-големи страдания за бивши членове на НРД, отколкото предишните им също отрицателни преживявания вътре в НРД.

Видно противоречие в дейността на наченките на АКД в България е използването на антикултистка реторика, обикновено внесена от Запад, и нейното нагаждане към националистическата терминология.

Особена група, имаща свое отношение към НРД са роднините на членове на НРД. Членството на близкия в

НРД се пречупва в семейния контекст - проблеми около наследството, общи задължения към родителите и др.

Роднините са много емоционално натоварени и са склонни да търсят причините за драмата във външни фактори, а рядко се вглеждат във вътрешно семейните отношения като причина за влизането на близкия им в НРД. Често тревогите им са основателни, тъй като не е рядкост в някои НРД да се стимулира приписването на собственост на последователя към движението. Родителите с основание се притесняват, защото за тях децата са най-ценното им. Понякога, обаче, те могат да станат и стават манипулируеми от АКД.

Една интересна група, нехарактерна за тези проблеми на Запад, са националистите. За тяхната реторика в България е типично силното политизиране на проблема, изграждане на силно биполярен дискурс.

Юристите, занимаващи се с проблеми около НРД, имат за основа на своите съждения конкретните законови текстове, тяхна ценност е спечелването на делото за клиента им, боравят с доказателства, представени от противоположните страни, изслушване на свидетели, опит от предишни дела.

Психотерапевтите разглеждат своите пациенти от НРД като клиенти, на които трябва да се помогне да се справят с действителността.

С какво се различава конструкцията на реалността, предлагана от социолога на религията?

На първо място, това е свободния от ценности подход и стремежът към обективност. Тези два подхода са относително успешни, защото свободния от ценности подход е сам по себе си ценност, а обективността винаги се пречупва и през субективния ни поглед.

Особено при наблюдение с участие, когато изследователят влиза в лични отношения с обектите на изследване.

За социологията е характерен процеса на описание, разбиране и обяснение. Методите са сравнение, идеално-типичен подход, интервюта, наблюдение, контролни групи. Разглеждането на обекта в социалния контекст е специфично за социологическата конструкция на реалността. Тази конструкция е непечеливша в комерсиален аспект, но нейно предимство е че преодолява медийния стремеж към сензация; предимство пред конструкцията, давана от роднините на членове на НРД е, че се дистанцира от междуличностния контекст; предимство пред НРД и антикултистките движения (АКД) е че има многоаспектно, а не биполярно мислене, верифицируемост на данните.

Отношенията на останалите "конструктори" към социолога е двойствено. НРД са доволни при положителни за тях резултати, а при отрицателни са склонни към обвинения.

Медиите търсят сензационните моменти в изследванията и съзнателно пропускат тези моменти, които не потвърждават тяхната редакционна политика.

Един от аспектите на призиването на социологията тук е възможната роля на посредник -- с помощта на "разбирация" социолог е възможно да се преодолеят конфликти, примерно между родители и деца. Придържането към истината и емпирично доказани факти е задължително.

В никакъв случай не трябва да се приема финансиране от НРД и това е част от изследователската етика. Същото важи и за запазването на анонимността на респондентите и тези, които заявяват, че не желаят да бъдат цитирани.

Голяма част от проблемите и конфликтите, свързани с НРД идват от неинформираност.

Силна страна на социологическото конструиране на реалността за НРД е използването на качествени методи, от които най-ефективен е наблюдението с участие. Едва след обстойно "разбиране" на обекта, може да се натрупват бази данни.

Като извод от направените изследвания може да се обобщи, че съществува зависимост между различните фази на развитие на българското общество през периода 1990 – 2008 г. и присъствието на определени типове нови религиозни движения според отношението им към света, описани в класификацията на Рой Уолис (Wallis 1984), в различните фази.

В началото на 90-те години на 20 век – период на отрицание на близкото минало – в публичния дискурс има по-засилено присъствие на „нови религиозни движения отричащи света” – Обединителната църква (понастоящем Обединително движение), Международното общество за Кришна съзнание и „Семейството” (бивши „Деца на Бога”).

Характерната за тези движения теза, че съществуващият социален ред се е отклонил от Божието предписание и план се вписва в по-общото отрицание на миналия режим и неговите отклонения от нормалното демократично развитие на обществото.

Така вътрешната гледна точка на новите религиозни движения може да бъде разглеждана като проекция на по-общи социални процеси в обществото, а не като някаква външна намеса.

„Новите религиозни движения отричащи света” бележат спад в общественото си присъствие след 1990 г. В средата на 90-те години са най-трудните години от икономическа гледна точка и има благоприятна почва за

развитие на „нови религиозни движения приспособяващи се към света” – главно неопетдесетни групи.

Силното им присъствие е забележимо в общественото пространство през този период и силно отразено в медиите. Това, което ги отличава от предишния тип - „нови религиозни движения отричащи света” – е стремежа на „новите религиозни движения приспособяващи се към света” към легитимация на тяхната дейност в съществуващия законен ред, кандидатстване за регистрация и много по-засилена медийна активност.

През средата и към края на 90-те години неопетдесетните движения се вписват в по-общите социални тенденции: засилена реторика свързана с икономически теми, финанси, начини за справяне с икономическата криза.

Особено ясно „приспособяването към света” се проявява след получаването на регистрация и възможността за институционално отстояване на интереси.

Третият тип нови религиозни движения според класификацията на Уолис – „нови религиозни движения утвърждаващи света” до 2008 г. е все още непопулярен в България от гледна точка на разпространение, но има индикации за появата и разпространението им в обществото при наличие на икономически подем и след влизането на България в Европейския съюз. Тенденция през този последен период е по-честото споменаване в медиите на групи, принадлежащи към „нови религиозни движения утвърждаващи света”.

Гледната точка на традиционната Българска православна църква към НРД и тяхното влияние е важен фактор, като се има предвид силната връзка между религиозната и националната идентичност.

За съжаление, вътрешните проблеми на тази църква са много и сложни и не ѝ разрешават да се обърне

сериозно към други проблеми извън вътрешните й конфликти.

Дългата традиция на държавна намеса във вътрешните работи на тази църква я оставя в относително пасивна позиция по много въпроси. Този фактор засилва както властта на държавната администрация, която не среща сериозна конкуренция, така и непряко оставя по-широко поле за влиянието на НРД.

Възможно рационално решение на вътрешните конфликти в православната църква би могло да има положителен ефект върху религиозната ситуация в страната като цяло, но моделите на развитие показват, че това няма да стане скоро.

Социолозите трябва да имат предвид, че възможните източници и конкретните прояви на конфликти, свързани с НРД може да имат напълно различни интерпретации според различните конструкции на реалността на отделните социални актьори (самите НРД, медиите, държавната администрация, правозащитниците, антикултистите, националистите, родителите и др.).

За социолозите би било принос към обществото да представят обективна, неизкривена и свободна от ценности конструкция на реалността за НРД. Проблемът е, разбира се, в това кой е готов и желае да се запознае с такава конструкция.

С интегрирането на обществата от Централна и Източна Европа в Европейския съюз появата на различни НРД ще бъде естествен процес и отговор на нови предизвикателства.

Затова е необходимо солидно социологическо обяснение за различните ярвания, практики и модели на проявление на различните движения - обяснение, присъщо на социологията на религията.

## ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Marinov, M. 2000. Different Images of New Religious Movements in Bulgaria. In: <http://www.soros.org.mk/image/papers/mariopositionpaper.htm>

2. Маринов, М. 1997. Новите религиозни движения и призиването на социологията. В: *Социологически проблеми*, 4: 45-52.

3. Маринов, М. 1997. Това, което особено ме интересува е как хората се справят с несбъдването на пророчествата (Интервю с проф. Айлийн Баркър). *Социологически проблеми*, 2: 86-94.

4. Маринов, М. 1996. Нови религиозни движения: проблемът за семейството в Обединителната църква. В: *Социологически проблеми*, 3: 105 – 118.

5. Marinov, M. 1995. Advantages and Limitations of Participant Observation in the Context of Personal Experience. In: Wallace, C. and Marinov, M. (eds) *New Approaches to Qualitative Research in East-Central Europe. Some Essays*. The Central European University, Department of Sociology. Prague: 38 - 58.

## САМООЦЕНКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Разработена е оригинална теоретична (концептуална) схема за изучаване на появата и разпространението на нови религиозни движения в условията на преход на българското общество към демокрация и пазарна икономика. Теоретичната схема е съотнасяне на социална дезинтеграция, криза на функциониращите ценности в обществото, липса на модели на поведение за младежта и нови религиозни движения. Теоретичната схема дава възможност да се изследват латентни и явни напрежения и конфликти, преориентирани от традиционни към нови религиозни движения и превъзможване на екзистенциални кризи.
2. Преосмислена е връзката между секуларизацията и новите религиозни движения (вместо линейно нелинейно развитие). Аргументирана е тезата, че новите религиозни движения са един от ефектите на секуларизацията, който запълва създадения духовен вакуум. Тезата е чувствителна към условията, които пораждат нови религиозни движения.
3. Установени са нови социологически факти в българското общество. Осъществено е сравнително изследване на Обединителната църква в България и Великобритания чрез наблюдение с участие, наблюдавана е система от емпирични индикатори; изследван е случая АкваСорс.
4. Открити са значими емпирични връзки и зависимости между новите религиозни движения и проблема за семейството; между бизнеса и новите религиозни движения.

5. Установени са емпирични зависимости между различните фази на развитие на българското общество през периода 1990 – 2008 г. и присъствието на определени типове нови религиозни движения според отношението им към света („нови религиозни движения отричащи света”, „нови религиозни движения приспособяващи се към света” и „нови религиозни движения утвърждаващи света”).